

ASPECTE ALE EVOLUȚIEI MIJLOACELOR DE PLATĂ ÎN ROMÂNIA (1918-1940)

Corneliu Olaru

Manifestările monetare sunt dintre cele mai vechi și constant discutate fenomene economice. "De la marii filozofi greci ... la scriitorii evului mediu, existând apoi perioade - cum ar fi cea mercantilistă, în care preocupările în privința monedei domină integral concepțiile teoretice și practica gânditorilor și oamenilor de stat - dar mai ales în epoca modernă și contemporană, problemele monetare nu au încetat a fi obiectul cercetării și discuțiilor dintre cele mai pasionante. Mai ales în ultimele decenii, discuția este deosebit de amplă, în condițiile în care dezbaterile și măsurile monetare au, atât în plan național cât și internațional, o gravitate fără precedent"¹. Aprecierea finală este la fel de actuală astăzi ca și în momentul formulării, întrucât abordarea fenomenului monetar rămâne permanent necesară, complexitatea acestuia permițând evidențierea a noi fațete și nuanțe.

Moneda este una dintre componentele esențiale a vieții economice a unei țări, iar în calitatea de interfață a realităților economice numai conexiunea cu ansamblul acestora îi explică evoluția, fără a omite de asemenea intervenția activă în domeniul monetar a acțiunii politice și factorilor psihologici. Pentru o anumită perioadă a evoluției într-o țară anume, analiza fenomenului monetar trebuie să țină seama de faptul că manifestările în etapa respectivă sunt produsul evoluției anterioare, o serie de practici și mentalități monetare curente fiind determinate de evoluția practicilor și mentalităților anterioare. De asemenea, moneda oricărei țări evoluează în context internațional, existând o multiplă determinare asupra acesteia prin legăturile, adesea chiar impactul, cu mediul extern.

1. Considerații teoretice

1.1. *Moneda* este suportul transferării valorii în spațiu și în timp: în această calitate moneda a început prin a fi un suport real de valoare (aur, argint), în prezent, urmare a permanentei tendințe de abstractizare a mecanismelor monetare, fiind redusă la un semnal electronic. Indiferent de înfățișare, moneda realizează în economie și societate funcțiile de mijloc de circulație, de mijloc de plată și de mijloc de rezervă. Ea circulă efectiv în economia unei țări sau pe piața internațională, mijlocind schimbul de bunuri, stingând obligații economice, financiare și de credit, conservând creanțe interne și internaționale.

Între producție și consum, prin mijlocirea unui suport sau semn, circulă o informație despre valoare. Astfel, " ... pe circuitul către consumator informația *v'p* (mărimea valorii creată în procesul de producție) este preluată de circulația bănească ..."², pe același palier producându-se atât mișcarea monetară cât și a bunurilor, sub forma a două fluxuri concomitente în care oferta de bunuri se transformă în cerere de bani, iar oferta de bani în cerere de bunuri. Prin banii existenți în circulație - având surse de proveniență și înfățișare concretă - persoanele fizice și juridice (cu un termen generic consumatorul) au confirmată disponibilitatea capacității de cumpărare, banii-semn comportându-se ca instrument de schimb pe piața schimbului de bunuri și servicii.

Manifestarea neadecvată a proceselor monetare exprimă dereglări reale din economie. Se poate la fel de bine constata faptul că, dacă pe de o parte dezechilibrele monetare exprimă disfuncționalități economice, la rândul său o forțată manipulare a mecanismului monetar poate

¹ R. Gonnard, *Histoire des doctrines monétaires dans ses rapports avec l'histoire des monnaies*, vol. I, *De l'Antiquité au XVIIe siècle*, Paris, 1935, p. 1.

² P. Bran, *Mecanismul monetar actual*, București, 1984, p. 46.

provoca dereglări economice, existând așadar o strictă interdependență, o biunivocă determinare cauză-efect, între fenomenul economic real și la fel de realul fenomen monetar. Această interrelaționare poate fi mai bine înțeleasă dacă se ține seama de existența dimensiunii temporale a evoluției monetare³, care factor timp pentru individ, societate, economie, deci și pentru evoluția monetară, este ireversibil⁴. Luarea în considerare a factorului timp este convingătoare pentru relevarea transferului unilateral de resurse prin mecanismul inflației⁵.

1.2. Etimologic, *circulația monetară* indică mișcarea monedelor de aur și argint, a banului efectiv monetizat în metal prețios, care concretizează cantitativ și calitativ unitatea monetară a unei țări. Până la primul război mondial, perioada lui *Gold Standard System*, utilizarea expresiei se impune prin natura lucrurilor, alte semne bănești fiind doar reprezentante ale aurului.

În prezent, prin faptul că nu mai există circulația efectivă a monedelor de aur, termenul de "circulație monetară" este uneori apreciat ca depășit, fiind considerat mai adecvat cel de "circulație bănească", care include operațiile cu bani indiferent de forma acestora. Odată cu prima mare conflagrație a secolului al XX-lea circulația internă a banilor nu mai utilizează moneda de aur, iar pe plan internațional aurul circulă sub formă cântărită, chiar atunci când sunt utilizate monede de aur, însă în mentalitatea epocii banul în circulație este aur. Justificarea este mai mult psihologică, însă prezența pe piese din circulația anilor douăzeci a expresiei *bon pour, buono da, goed voor, bun pentru* subliniază tocmai calitatea semnelor respective, confecționate din metale comune, de a reprezenta unitățile monetare, etalon ale țărilor respective, un etalon aur. Deplina adecvare a utilizării expresiei "circulație monetară" pentru România anilor 1929-1940 rezultă din faptul că legea monetară din 7 februarie 1929 definește unitatea monetară a României printr-o cantitate de aur (10 miligrame aur cu titlaj 900), deci din punct de vedere juridic banii în circulație în acea perioadă reprezintă aur.

1.3. *Circulația monetară* reprezintă mișcarea banilor - indiferent de forma acestora - ca urmare a operațiilor de încasări și plăți, determinată de curente de mărfuri și servicii din interiorul unei țări și între țări.

Circulația monetară cuprinde deplasarea numerarului efectiv (biletele de bancă, banii de hârtie emiși de stat și piesele divizionare) din mână în mână (la vedere) și deplasarea banilor de cont (prin viramente), în interiorul unei țări și pe plan internațional.

Această compartimentare - utilizarea unor mijloace de plată diferite pentru diferite circuite monetare, precum și osnoza acestora - provine din existența, observată de A. Smith, a două ramuri a circulației mărfurilor: una care pune pe comercianți în legătură unii cu alții (circulație care implică sume mari, în care, în timp, s-au impus operațiile de credit comercial, deci și eventualitatea recuperării mai rapide a acestuia); alta care pune pe comercianți în legătură cu consumatorii (circulație care implică sume mici și în care operațiunile se desfășoară la vedere).

Creditul comercial este o cale de creare de mijloace monetare, utilizarea biletului de bancă drept mijloc de plată în economia secolului al XIX-lea fiind legată de transformarea creditului în numerar, de anticiparea, depersonalizarea și materializarea monetară a acestuia. Emisă de băncile centrale prin scontare (pentru creditele pe termen scurt necesare tranzacțiilor comerciale) sau prin lombardare (pentru creditele pe termen lung necesare investițiilor industriale și agricole) bancnota a revoluționat circulația monetară: materializarea creditului permite transferul acestuia în spațiu și în timp. Următorul salt în circulația monetară îl reprezintă utilizarea transferurilor bancare, care accelerează și fluidizează mișcarea banilor în condițiile sporirii volumului acestora. Utilizarea bancnotelor și a mijloacelor de plată bancare a elasticizat circulația monetară la amploarea și complexitatea economiei moderne.

³ *Ibidem*, p. 73.

⁴ D. Dăianu, *Echilibrul economic și moneda. Keynesism și monetarism*, București, 1993.

⁵ M. N. Rothbald, *Taking Money Back*, în: *The Freeman*, 45, 1995, 9 (septembrie), pp. 540-543.

1.4. Semnele și instrumentele cu funcție monetară au diferite forme.

Moneda efectivă (numerarul) - M 1 - este constituită din semne monetare emise de către o autoritate împuternicită sau delegată în acest scop. Condițiile emisiunii sunt fixate prin lege. În perioada interbelică în România, moneda efectivă este reprezentată de *biletele de bancă*, emise de către Banca Națională a României, care potrivit legilor este investită cu privilegiul emisiunii de bancnote, acestea având curs legal, deci capacitatea de a lichida (stinge) orice datorie între persoane fizice și juridice, fără plafon de sumă. Monedă efectivă este și *moneda divizionară*, emisă de către stat prin Ministerul Finanțelor.

Moneda de bancă (scripturală) - M 2 - reprezintă un disponibil în cont bancar (la Banca Națională, băncile comerciale sau casele de economii) transferabil prin viramente, compensații, cecuri, ordine de plată. Moneda efectivă (numerarul) devine monedă scripturală prin depunere în cont, retragerea din cont permițându-i să redevină numerar.

Devizele sunt mijloace de plată (sub formă de efecte, cecuri, dispoziții de plată) exprimate în moneda etalon a altei țări (bancnotele emise de băncile străine intră în aceeași categorie), având rolul de a stinge (lichida) obligații între persoane fizice și juridice aparținând unor economii servite de sisteme monetare diferite. Sub formă de instrumente de plată sau de instrumente de credit, devizele provin din schimbul de mărfuri, de capital, de servicii sau din credite acordate. În practica monetară a României interbelice, indiferent de proveniență sau formă, devizele sunt transformate (convertite) în lei prin Banca Națională. Aceasta efectuează de asemenea convertirea în monedă străină a efectelor, cecurilor, dispozițiilor de plată exprimate în lei.

1.5. *Piața monetară* este reflexul pieței mărfurilor, mărfurile înotând în mediul numit generic piață, în fapt într-un mediu monetar. Concomitent cererii de mărfuri (bunuri și servicii, inclusiv capitaluri) se manifestă instantaneu oferta de bani, iar la oferta de mărfuri are loc cererea de bani. Moneda își urmează propriile traecte, continuu interferate cu ale mărfurilor, în permutarea momentelor cererii și ofertei. Pentru simplificarea analizei piața banilor poate fi considerată distinctă de piața mărfurilor, însă piața este una, banii și marfa sunt intersanjabili: în producția mărfurilor pentru piață întreprinzătorul scontează pe primirea unei sume de bani, iar rostul acestora nu este de a se opri la etapa respectivă, ci de a purta mai departe interferența.

Circulația banilor este reflexul circulației mărfurilor, circulația mărfurilor are cea mai bună expresie în circulația banilor. De multă vreme fiind remarcat faptul că relația optimă între cantitatea de bani și cantitatea de mărfuri pe piață se exprimă prin stabilitatea prețurilor, care indică starea sănătoasă a economiei, sistemul aur a asigurat raportul optim marfă/bani. Concomitent cu desființarea sistemului aur, prin larga utilizare a inflației în finanțarea războiului ca și prin aruncarea costurilor prezentului asupra viitorului, sub forma împrumuturilor pe termen lung, primul război mondial a dereglat organizarea monetară, având drept corolar zdruncinarea echilibrului prețurilor, prin creșterea lor rapidă, necontrolată.

2. Consecințe ale primului război mondial asupra organizării și funcționării monedei

În vara anului 1914, cu particularități de la țară la țară, sistemul monetar bazat pe aur (*gold standard*) era, de câteva decenii, generalizat în Europa: "În 1914 se împlinea un secol de când aurul era etalonul Marii Britanii și 50 de ani de când era etalonul tuturor națiunilor. Nu existase de fel exemplul vreunui război sau al vreunei răsturnări care să fi fost însoțită de modificarea monedei."⁶ Moneda aur era singura investită cu putere liberatorie deplină, aurul circulând liber în fiecare țară și între țări. În mare măsură, biletele de bancă și moneda scripturală înlocuiesc utilizarea efectivă a aurului, însă circulația fiduciară era oricând convertibilă în aur. Băncile de emisiune aveau datoria primordială de a răspunde oricărei cereri de aur, în acest sens statul obligându-le la deținerea unui stoc de conversiune - acoperirea metalică aur - și impunând limitarea emisiunii de bancnote. Rata scontului asigura elasticitatea creditului, factor determinant în deplasarea internațională a aurului. Economia mondială era racordată acestui mecanism prin

⁶J. M. Keynes, *La réforme monétaire*, Paris, 1924, p. 27.

piața financiară și monetară britanică⁷. Raportul de schimb între monedele diferitelor state oscilează în limite restrânse, creditul internațional și plasamentele se realizează în siguranță, iar pe piața mondială prețurile mărfurilor tind către egalizare.

Până la primul război mondial etalonul aur a reprezentat, după expresia lui J. Rueff, "regulatorul monetar" al dezvoltării economice. Evidențiind caracteristicile acestui mecanism, L. Cloquette constata: "Stabilitatea în valoarea unității monetare permite maximum de stabilitate în ordinea economică și în ordinea socială. Automatismul permite diminuarea posibilităților de intervenție a arbitrariului guvernamental. Internaționalismul permite facilitarea deplasărilor internaționale ale mărfurilor, serviciilor și capitalurilor."⁸

2.1. Odată cu antrenarea marilor puteri europene în conflict țările beligerante, ca și cele neutre, adoptă o serie de măsuri excepționale, care oficial sau indirect, introduc cursul forțat al biletelor de bancă și interzic exportul aurului, modificând astfel substanțial regimul monetar intern și practica monetară internațională⁹. De asemenea, în primele zile ale războiului creditul comercial internațional a fost paralizat: neînnoirea creditelor scadente, denunțarea celor curente, exigențele imediate ale creditorilor duc la perturbarea traficului internațional de mărfuri, la dificultăți sporite în încasarea creanțelor și plata datoriilor către țările aliate sau neutre. Operațiunile de orice natură între beligeranți sunt, bineînțeles, înghețate. În doar câteva săptămâni organizarea monetară a lumii a cunoscut o transformare radicală.

Războiul a dus pretutindeni la creșterea masei monetare, în condițiile scăderii volumului producției oferite pieței, urmare a restrângerii consumului civil și sporirii producției militare, deci sortite distrugerii. Suplimentară în raport cu nevoile economiei, însă participând la evoluția prețurilor, inflația are ca efecte directe și imediate creșterea prețurilor interne. De asemenea are loc perturbarea raporturilor intervalutare, întrucât monedele nu se mai raportează între ele pe o piață uniformizată prin aur, ci în funcție de evoluția puterii de cumpărare interne, diferită de la țară la țară.

După război situația monetară nu va fi mai puțin dramatică. Cheltuielile refacerii postbelice depășind veniturile, guvernele își echilibrează în continuare bugetul prin apel la creditul intern și la emisiunea monetară. Analizând esența, desfășurarea și efectele inflației în Europa Centrală între 1919 și 1924 într-un raport către Societatea Națiunilor, economistul E. Hantos constata: "Cursul monedei este, în cele din urmă o problemă politică ... Principalul motor al inflației este voința statului de a o provoca." Deprecierea sistematică a fost mijlocul ales de unele guverne pentru rezolvarea dificultăților refacerii și "prin urmare, la fel ca și războiul, pacea a fost 'finanțată' prin intermediul inflației"¹⁰. Ca urmare, se poate constata că "din războiul din 1914 s-a născut cea mai grandioasă și cea mai dezastruoasă experiență de depreciere monetară din câte au existat vreodată, atât prin extinderea teritoriului pe care s-a produs cât și prin gradul pe care l-a atins deprecierea monetară în diferite țări."¹¹

2.2. La declanșarea ostilităților, România a căutat să limiteze efectele situației asupra monedei naționale, prin măsuri asemănătoare celor luate de alte state. Astfel, în 25 iulie 1914 este interzis exportul monedelor de aur, iar în 21 decembrie este suspendată convertibilitatea, fiind instituit prin lege cursul forțat al bancnoteilor. Căutarea de resurse în vederea susținerii efortului de război și dereglarea schimburilor comerciale cu exteriorul vor avea efecte similare celor din alte țări. În anul 1919 inflația și scăderea puterii de cumpărare a monedei românești erau dintre

⁷ Analiza mecanismului aur și poziția primordială a Marii Britanii în sistemul schimburilor internaționale în: *Société des Nations. Deuxième rapport provisoire de la délégation de l'or du Comité financier*, Geneva, 1931, pp. 10-11; G. E. Bonnet, *Les expériences monétaires contemporaines*, Paris 1937; G. Lacout, *Le retour à l'étalon or. La politique monétaire d'Angleterre (1914-1926)*, Paris, 1926; B. de Longevialle, *Vers la monnaie saine. Des essais de stabilisation monétaire par le retour à la convertibilité-or*, Paris, 1935; L. Pommery, *Changes et monnaies*, Paris, 1926; R. Sedillot, *Le drame des monnaies. Histoire contemporaine des changes*, Paris, 1937.

⁸ L. Cloquette, *Le nouveau statut monétaire international*, ed. a 2-a, Bruxelles, 1934, pp. 156-157.

⁹ C. A. Pandele, *La répartition de l'or dans le monde après l'aseinement des monnaies européennes*, Paris, 1928, p. 24.

¹⁰ P. Leon, *Histoire économique et sociale du monde*, vol. V, *Guerres et crises. 1914-1947*, coord. G. Dupeux, Paris, 1977, p. 15.

¹¹ M. Trouchy, *Cours d'économie politique*, Paris, apud Gh. M. Dobrovici, *Evoluția economică și financiară a României în perioada 1934-1943*, București, p. 171.

cele mai drastice din Europa, situația accentuându-se în anii următori, astfel încât la mijlocul deceniului al treilea leul va reprezenta 1/40 din valoarea antebelică, atât ca putere de cumpărare internă cât și în raport cu valutele stabile.

În evaluarea și explicarea acestei situații trebuie să se țină seama de efectele conjugate a mai multor factori. În primul rând, este vorba de urmările directe ale conflagrației, efortul de război, consecințele devastatoare ale operațiilor militare și ale ocupației inamice. Proporțional cu mărimea țării, pierderile umane și materiale ale României sunt dinire cele mai ridicate între beligeranți, efortul de război cântărind pentru România cu mult mai mult decât pentru alte țări. Întrucât posibilitatea statului de a apela la economiile populației era restrânsă, nici posibilitățile de creditare externă nefiind prea largi, o mare parte a finanțării războiului s-a făcut prin utilizarea emisiunilor BNR. Utilizarea leului Băncii Generale de către Puterile Centrale a afectat direct situația monedei, prin accentuarea inflației. Prolungirea cu încă un an, după încheierea conflictului mondial, a efortului militar al României a antrenat noi cheltuieli și a întârziat demararea refacerii țării. Șocul războiului asupra monedei românești a fost așadar deosebit de puternic, având cauze și implicații greu de stăpânit, multe necontrolabile de către autoritățile țării.

La slăbirea accentuată a monedei a contribuit, odată cu unificarea teritoriilor anterior ocupate de către imperiile rus și austro-ungar, moștenirea deprecierei monedelor statelor respective, dintre cele mai accentuate între beligeranți. În împrejurările date unificarea monetară este rapid realizată (nu putea precede încetarea stării de război, nici confirmarea internațională a granițelor țării prin tratate), însă operațiunea a necesitat un efort suplimentar de emisiune. Înlocuirea rublelor și coroanelor s-a făcut prin supraaprecierea acestora, intenția guvernărilor României fiind de a nu provoca greutate suplimentare populației din provinciile unificate, față de o situație generală și așa deosebit de dificilă. Așa se explică de ce, până la sistarea inflației, din volumul emisiunii 1.506 milioane lei (11%) este reprezentat de finanțarea războiului, 5.208,3 milioane (38%) acoperă bugetul statului, iar 7.026,7 milioane (51%) reprezintă unificarea monetară¹².

De asemenea, în primii ani postbelici are loc prăbușirea aproape totală a exportului românesc. Pentru prima oară în istoria sa, România devine importator de cereale, agricultura având cel mai mult de suportat efectele umane și materiale ale conflagrației. De asemenea, ca urmare a distrugerii instalațiilor de extracție și rafinare, a conductelor, exportul petrolului a cunoscut o scădere accentuată. La aceasta se adaugă efectele economice și psihologice pe plan internațional ale sechestrării la Moscova a tezaurului României (care cuprinde o parte însemnată din rezerva de aur a BNR), ceea ce a agravat poziția internațională a leului, căderea sa externă fiind mai accentuată decât deprecierea internă. Pentru o circulație de 2,5 miliarde lei în 1918, acoperirea aur era teoretic asigurată în proporție de 33,6%. Practic, 40% din acoperire era reprezentată din trate și bonuri de tezaur ale statului; aurul efectiv era dispersat, în cea mai mare parte fără a putea fi utilizat (din totalul de 497,1 milioane lei, 315,6 au rămas sechestrate la Moscova; cele 80,4 milioane depuse la Reichsbank urmau a fi recuperate, dar pe moment erau blocate; 98,1 milioane erau depuse la Banca Angliei)¹³.

România îmbină diversele aspecte monetare ale crizei constatate în Europa vremii. Pe fondul puternicei inflații provocată de război, al dificultăților refacerii postbelice, având de împlinit unificarea deplină a țării întregite politic în 1918, ca și în Polonia sau Grecia s-a făcut un efort suplimentar de război, în vreme ce alte țări treceau la situația de pace, ca și în Germania sau Austria, sunt puse în circulație cantități sporite de monedă, ca și în Franța s-a sperat în repararea pagubelor de către învinși, fără a dispune de capacitatea acesteia de susținere a pretențiilor, ca și în Anglia s-a crezut în revalorizare, fără a avea, însă, posibilitățile Angliei. Nu au lipsit nici

¹² Banque Nationale de la Roumanie. Service des études économiques. Bulletin d'information et de documentation, Bucarest, 1929, 1, p. 3.

¹³ R. Negrea, *Spoliatorii*, București, 1991, pp. 187-207, 411-413; *Tezaurul României la Moscova. Documente (1916-1917)*, București, 1993, p. 147.

tentativele de aruncare a României într-o situație de haos politic intern, Rusia sovietică făcând toate eforturile în acest sens, fără a-i reuși, însă, ca și în cazul Ungariei sau Bulgariei.

3. În căutarea soluțiilor

Primul război mondial a bulversat practica monetară anterioară. Refacerea postbelică a impus căutarea soluțiilor de menținere a stabilității monetare interne, ca și a raporturilor internaționale constante între monede, anterior rezultate din automatismul mecanismului aur. Treptat, găsită prin valorificarea unor multiple experiențe naționale, sintetizate într-o discuție internațională, fără precedent în istorie, prin amploare și semnificații, soluția adoptată și de România a constat în introducerea sistemului aur/devize. Suportând consecințele primului război mondial, apoi ale depresiunii economice de la mijlocul perioadei interbelice, potrivit nevoilor și posibilităților țării leul românesc s-a adaptat ambianței monetare a epocii, valorificându-i experiența într-un context a cărui dinamică prezintă pentru România suficiente valențe nefavorabile.

În fața imposibilității evidente de revenire la etalonul aur antebelic, soluție propusă de Conferința de la Bruxelles din 1920, discuția va conăntua. Fără a soluționa ansamblul dificultăților reconstrucției economice a Europei¹⁴, Conferința monetară internațională de la Genova (1922) îi marchează viitorul monetar prin cele trei recomandări esențiale ale Comisiei Financiare: stabilirea cursului monedei în raport cu aurul la valoarea ajunsă după război; generalizarea etalonului aur/devize; cooperarea băncilor de emisiune¹⁵. În ideea prevenirii insuficienței aurului metalic, necesar menținerii etalonului aur, britanicii propun încheierea unei "convenții internaționale bazată pe etalonul aur/devize" (Rezoluția IX). Discuțiile de la Genova au permis de asemenea clarificarea deosebiri dintre politica de devalorizare și cea de deflație - devalorizarea reprezentând stabilizarea monedei la cursul aur postbelic, iar deflația creșterea valorii monetei până la nivelul antebelic prin reducerea circulației monetare¹⁶.

Opțiunea conferinței pentru etalonul aur/devize se conturează după o amplă dispută. Delegații francezi, italieni, belgieni considerau etalonul aur singurul în măsură să asigure baza stabilității monetare, acesta reprezentând mecanismul tradițional pe care doar accidentul istoric îl fracturase, iar restaurarea sa era dorită de opinia publică și părea teoretic posibilă. Susținătorii etalonului aur/devize, englezii și americanii, își motivează atitudinea prin manifestarea monedei ca expresie a creditului, la care este adăugat argumentul inegalei distribuții mondiale a aurului și perspectiva defavorabilă a producției, deci imposibilitatea acoperirii prin aur a pieței¹⁷. Teama de lipsa aurului era doar un pretext, afirmau oponentii orientării anglo-saxone, întrucât menținerea în rezervele băncilor centrale a altor state de lire sterline și dolari este de fapt utilă politicii de credit a piețelor Londrei și New Yorkului¹⁸, teoriile servind așadar interesele industriale și comerciale ale anumitor piețe financiare¹⁹. Fapt este, că în toată Europa biletele de bancă încetaseră să mai fie convertite în aur, iar guvernele nu intenționau să revină la circulația internă a aurului, utilizarea acestuia fiind acceptată numai pentru reglementarea soldurilor bilanțelor de plăți între țări²⁰.

¹⁴ Gama problemelor abordate la conferința de la Genova este cu mult mai largă. Cu acest prilej, delegația României, condusă de I. I. C. Brătianu, a înaintat cererea de restituire integrală și imediată a tuturor bunurilor proprietatea a statului român evacuate în 1916-1917, la Moscova și confiscate de către guvernul sovietic. Conferința de la Genova a dat câștig de cauză României, hotărând că "guvernul sovietic rus va restitui guvernului român valorile depozitate la Moscova de numitul guvern român", decizie comunicată prin intermediul Franței guvernului sovietic la 2 mai 1922. Decizia Conferinței de la Genova nu a fost luată în seamă de guvernul sovietic, cf. *Tezaurul României*, p. 9.

¹⁵ J. Rueff, *Défense en illustration de l'étalon or*, în: F. Pietri, E. Alix, A. Celler, F. Herbert, L. Pommery, *Les doctrines monétaires à l'épreuve des faits*, Paris, 1932, p. 204.

¹⁶ J. M. Keynes, *op. cit.*, p. 167.

¹⁷ C. A. Pandele, *op. cit.*, p. 292; X. Netta, *Aspecte de politică monetară europeană*, București, 1929, p. 4; V. Jinga, *Moneda și problemele ei contemporane*, vol. I, Cluj-Napoca, 1981, p. 87.

¹⁸ J.H. Strohl, *op. cit.*, p. 51.

¹⁹ E. Lebé, *Le Gold Exchange Standard*, apud F. Pietri, *op. cit.*, p. 146.

²⁰ L. Cloquette, *op. cit.*, p. 15; J. M. Keynes, *op. cit.*, p. 200.

Dând aparent satisfacție ideii revenirii la sistemul antebelic, Rezoluția IX începe cu "menținerea etalonului aur" și încheie cu "economie în utilizarea aurului" în "sistemul definit drept etalon devize/aur - *gold exchange standard*"²¹, potrivit căruia angajamentele la vedere ale băncilor centrale sunt acoperite, atât prin aur metalic cât și prin devize plătibile în aur (trate comerciale, depuneri în băncile străine). Banca de emisiune convertește biletele proprii în devize, respectiv cumpără la preț fix devizele care i se oferă - presupunându-se solvabilitatea absolută a băncii și identitatea între devize și aur. Monedele tuturor statelor sunt, prin definiție, legate de aur și au acoperire aur, de aceea sistemul este curent numit etalon aur, însă pentru plățile externe banca de emisiune poate opta să ofere în schimbul bancnotelor proprii aur-lingouri sau devize, iar biletele de circulație internă nu sunt convertibile în aur. Pe plan internațional monedele apar împărțite în două categorii: cele legate direct de aur, monedele *forte* (băncile centrale din țările respective asigurând, cu restricții, convertibilitatea biletelor proprii în aur), respectiv cele legate indirect de aur, prin intermediul rezervei de devize exprimată în monede *forte*. Pentru a nu-și destabiliza moneda față de definiția aur, statul care practică acoperirea în devize este obligat la asigurarea echilibrului balanței de plăți și la o balanță comercială excedentară, existând o strânsă interdependență între politica monetară și politica comercială.

Păstrând aparențele, organizarea monetară interbelică este total diferită de cea antebelică, în esență etalonul aur/devize consemnând dislocarea unității circulației monetare interne și internaționale, provocată de primul război mondial. Etalonul aur/devize disociază moneda internă de cea externă: chiar în cazul "valutelor *forte*" sub aceeași denumire există de fapt două monede ale aceleiași țări, una afectată tranzacțiilor interne, cealaltă destinată plăților externe. De asemenea monedele diferitelor state se împart pe categorii: de o parte monedele aur, un aur "național" dirijat conform intereselor statului a cărui uniformă o poartă; pe de altă parte monedele bazate pe devize, dependente în exterior de "centrele aur". Pentru aceste considerente se vorbește de o "feudalitate monetară", de "aristocrația" și "plebea monetară", din care cauză nu se va ajunge la o reală concertare internațională, deziderat mereu invocat în epocă însă niciodată realizat²².

Sistemul de la Genova a fost aplicat de către toate statele, fiind îndeosebi susținut de către Societatea Națiunilor: apogeul este atins în 1928, când din totalul de 2.476 milioane de dolari a disponibilităților bancare mondiale ponderea devizelor deținute de toate băncile centrale atinge circa 30%²³. În încercarea de stabilizare postbelică mecanismul aur/devize a dat unele rezultate - statele europene aplicând, în funcție de posibilități, principiile monetare de la Genova, ajungând la stoparea inflației, echilibrarea bugetelor, balanțe de conturi echilibrate, redând băncilor centrale controlul pieței monetare și valutare.

Dominarea pieței comerciale și monetare era, pentru marile puteri, o condiție a expansiunii economice: etalonul aur/devize avantaja piețele financiare ale New York-ului, Londrei și Parisului, întrucât sistemele monetare care îl acceptau se legau de respectăvele "centre-aur". Existau și state mai ferite de fluctuații monetare - foștii neutri din Europa. Aceste două grupuri de state se considerau apte să asigure "reprezentarea" aurului prin propriile lor monede. Din considerente practice sistemul aur/devize a convenit și țărilor lipsite de alt suport de stabilizare a propriilor monede și de integrare în ordinea monetară internațională; dubla înfățișare a etalonului aur/devize înscriind diferitele sisteme monetare, de la caz la caz, fie în "interes" fie în "necesitate". În practică sistemul depindea de evoluția celor mai puternice monede, restul împărțindu-se în categoria celor care se cred la adăpost și a celor care fac eforturile de adaptare la dinamica situației. În condițiile în care locul aurului efectiv în efectuarea plăților externe este luat de monedele unor țări care, în pofida declarațiilor, nu reprezentau aurul

²¹ *Ibidem*, pp. 11-12. Sintetizarea trăsăturilor sistemului în: C. C. Kirișescu, *Moneda. Mică enciclopedie*, București, 1982, pp. 148-149; B. Nogaró, *La monnaie et les phénomènes monétaires contemporaines*, ed. a 2-a, Paris, 1935, pp. 164-165; E. Lebée, *op. cit.*, p. 154.

²² B. de Matran, *Où va la monnaie dans le monde ? Quelques points d'histoire monétaire récente*, Paris, 1934, pp. 36-39.

²³ S.D.N. *Deuxième rapport provisoire.*, p. 13; E. Lebée, *op. cit.*, pp. 152-153.

în mod nelimitat, fisurarea încrederii în aceste monede a provocat grave probleme monetare internaționale.

4. Noile derapaje monetare interbelice

Declanșarea crizei financiare și monetare din Europa s-a datorat deplasării intempestive a capitalurilor pe termen scurt, care provoacă instabilitatea monedelor forte. Criza economică declanșată în toamna anului 1929 a forțat băncile americane să retragă capitalurile avansate în vestul Europei, acestea la rândul lor retrăgând capitalurile plasate în Europa centrală și sud-estică. Restrângerea comerțului internațional duce la penuria de devize, provocând dificultăți în transferul plăților externe. Repercursiunile se manifestă în lanț asupra monedelor a căror stabilitate se baza pe valutele forte, criza creditului antrenând, din luna mai 1931, o criză valutară generală. Constatând imposibilitatea țărilor debitoare de a face față retragerilor, în iunie 1931 S.U.A. propune suspendarea pe timp de un an a tuturor plăților guvernamentale în contul reparațiilor, ceea ce presupunea ușurarea sarcinilor Germaniei, efectul psihologic fiind însă contrar celui scontat. În fața puternicei presiuni a retragerii creditelor Germania suspendă convertibilitatea mărcii și concentrează comerțul la *Reichsbank*, instituiind concomitent și moratoriul plăților. Criza bancară din centrul Europei se răsfrânge asupra tuturor debitorilor: în martie - septembrie 1931 țările creditoare retrag celor debitoare peste 4 miliarde dolari²⁴. Pentru stoparea degringoladei, guvernele iau măsuri de îngrădire a deplasării capitalurilor și de protejare a monedelor naționale. La 31 septembrie 1931 Anglia renunță la etalonul aur/devize, abandonat apoi rapid de numeroase țări. Băncile de emisiune își lichidează rezervele de devize: la sfârșitul anului 1931 acestea nu mai reprezintă decât 12,5% din rezervele bancare mondiale²⁵.

În sectorul privat criza are ca efecte înghețarea circulației, dispariția creditului, deficitele întreprinderilor, iar în domeniul public scăderea veniturilor statului, dezechilibrarea balanței comerciale și de plăți - în toate cazurile moneda fiind un barometru al situației. Dificultățile valutare îngreunează comerțul internațional până la aspecte prohibitive: față de indicele 100 pentru 1929, în 1933 valoarea comerțului mondial scade la 33,8, iar volumul fizic la 75,5²⁶. Criza economică generează un veritabil război monetar și vamal, purtat pe fundalul dificultăților economice și sociale proprii fiecărei țări. Indiferent dacă problema monetară este considerată cauză sau efect al crizei, o vreme discutarea internațională a acesteia estompându-se, în condițiile crizei devine explicabil largul interes pe care îl prezintă.

Pe plan intern fiecare guvern se străduiește să facă față situației prin politica pe care o consideră adecvată, însă în domeniile comercial și monetar toată lumea era de acord asupra necesității concertării internaționale. Discuțiile sunt purtate la Societatea Națiunilor, între guverne sau în succesive reuniuni internaționale, culminând cu eșecul *Conferinței monetare și economice de la Londra* din vara anului 1933. În problemele monetare, la Conferința de la Londra s-au manifestat cele două curente ce se conturaseră anterior: în numeroase cazuri nefiind întrunită unanimitatea adoptarea rezoluțiilor respective nu este posibilă. Formulările unanim acceptate ori sunt foarte generale, ori ajung la concluzia amânării discuțiilor, ori - cu extrem de rare excepții - nu vor fi puse în practică. Apărătorii ortodoxiei monetare consideră necesară lichidarea haosului monetar, renunțarea la deprecierea ca mijloc concurențial pe piețele internaționale și se pronunță pentru înlăturarea restricțiilor monetare. Franța, Italia, Belgia, Olanda, Elveția, Polonia se pronunță în esență pentru etalonul aur - o vreme asociindu-se în acest sens pentru a-și coordona politica monetară în "blocul aur". Partizanii soluțiilor inflaționiste, în frunte cu S.U.A. și Marea Britanie, susțin utilizarea monedei ca instrument de intervenție în viața economică și în realizarea competitivității exporturilor, generând cursa depreciierilor monetare.

Singura care a avut urmări practice a fost rezoluția subcomisiei pentru problemele argintului. Lucrările subcomisiei "Măsuri permanente pentru restabilirea unui etalon monetar

²⁴ V. Grigorcea, *Cooperarea băncilor de emisiune și Banca Reglementelor Internaționale*, București, 1937, p. 103.

²⁵ E. Lebée, *op. cit.*, p. 160. În stocul monetar mondial devizele reprezentau 42% în 1928 și 8% în 1930, cf. R. Vasile, *Economia mondială. Drumuri și etape ale modernizării*, București, 1987, p. 316.

²⁶ Il. Puia, *Relațiile economice ale României în perioada interbelică*, București, 1982, p. 59.

internațional” nu au reflectat întru totul orientarea propusă de comitetul pregătit, însăși constituirea unui subcomitet special pentru discutarea problemei argintului metalic (prezidat de senatorul american Pitman, adept fervent al bimetalismului) conferind temei o importanță mai mare decât i se dăduse anterior. Referitor la problema argintului metalic, proiectul rezoluției americane (subordonat ideii de reînviere a sistemului bimetalist, însă fără a o exprima fățiș), convenabil cercurilor interesate în producția de argint ca și adepților sporirii controlate a circulației bănești, a întâmpinat opoziția susținătorilor restabilirii aurului ca etalon monetar mondial. Textul adoptat este sensibil modificat față de propunerile inițiale, iar restaurarea etalonului argint internațional sau a regimului bimetalist avute în vedere de S.U.A. nu au fost menționate în textele finale²⁷. Pentru limitarea vânzărilor arbitrare pe piața mondială, s-a propus un acord între țările producătoare și cele deținătoare de argint, ce urma să fie încheiată înainte de 1 aprilie 1934 pe o durată de 4 ani; se mai recomanda nereducerea de către guverne a titlului monedelor divizionare sub 800/1000 și înlocuirea pieselor de hârtie de mică valoare prin monede de argint. Prin acordul încheiat, India accepta limitarea vânzărilor de argint, Spania fixarea unui quantum global al producției, China interdicția vânzării argintului demonetizat, iar țările producătoare de argint (S.U.A., Mexic, Canada, Peru și Australia) s-au angajat la anumite quantumuri ale consumului de argint²⁸.

Conferința de la Londra este ultima din seria conferințelor monetare și economice ale perioadei interbelice. Eșecul acesteia s-a datorat divergențelor marilor puteri care nu le-au permis, dincolo de interesele de moment, capacitatea de racordare la marile probleme monetare pe care aveau pretenția să le rezolve. În preajma celui de al doilea război mondial marea majoritate a statele nu vor să renunțe la dirijismul economic, iar raporturile normale de credit între țări nu se restabilesc datorită încătușării vieții economice prin bariere autarhice.

5. Evoluția mijloacelor de plată la dispoziția pieței în România

Pornind de la stabilitatea de fapt a leului, aplicarea *Legii de stabilizare din 7 februarie 1929* nu aduce modificări circulației interne, condițiile generale ale circulației monetare fiind afectate prin reorganizarea conturilor BNR, asanarea portofoliului acesteia, prin măsurile de întărire a circulației monetare în perioada post criză și ulterior prin redefinirea practică a leului.

Legea monetară redefiniște leul (10 miligrame aur cu titlu 900‰); este restabilită convertibilitatea monedei, pentru aceasta Banca Națională fiind obligată să acopere cu aur sau devalute 35% din totalul angajamentelor la vedere (din care 25% aur efectiv), conform principiilor *Gold Exchange Standard*, convertibilitatea fiind aplicată într-o singură formă, în devalute aur și numai pentru plăți externe. Emisiunea de piese divizionare este limitată la 3 miliarde lei. Aplicând soluția devalute aur, România adoptă organizarea monetară inspirată din practica internațională a momentului, mecanism viabil în asigurarea stabilității monetare și a schimburilor comerciale internaționale.

Odată cu reforma monetară s-a procedat la *reorganizarea conturilor BNR*, semnificativă pentru felul cum intenționa aceasta să își îndeplinească rolul de centrală a circulației monetare și a creditului. Simplificarea structurii *activului* nu comportă intervenții majore asupra situației de fapt, principala modificare constând în introducerea devalutei în acoperirea angajamentelor la vedere și utilizarea acestora în convertirea leului; rezerva metalică este contabilizată potrivit situației reale. În structura posturilor *pasive*, modificarea esențială o reprezintă serioasa diminuare a datoriei statului, prin reevaluarea stocului aur potrivit noii definiții legale și transferul în contul statului a sumei rezultate.

²⁷ R. Gonnard aprecia astfel încercarea de revenire la bimetalism: “Se pare că istoria a condamnat bimetalismul ... Sfârșitul bimetalismului, proclamat în 1900, a marcat un progres asupra căruia ar fi supărător și periculos a se încerca a se reveni - oricare ar fi argumentele care se invocă, sau interesele pe care ar vrea să le slujească”, cf. R. Gonnard, *Histoire des doctrines monétaires dans ses rapports avec l'histoire des monnaies*, vol. II. *Du XVIIe siècle à 1914*, Paris, 1936, pp. 440-441.

²⁸ J. H. Strohl, *op. cit.*, p. 106.

Autoritatea statului a intervenit în două rânduri pentru *asanarea portofoliului BNR*. Cu ocazia stabilizării, pentru întărirea lichidității BNR, statul a lichidat 2/3 din propria datorie flotantă, preluând asupra sa portofoliul debitorilor insolvabili și al unor instituții publice. Astfel degrevată în mare măsură de consecințele războiului și inflației postbelice, Banca Națională a României își putea urmări obiectivele de bancă centrală. A doua mare operație de ventilare, merită să întărească poziția BNR, are loc după criza de la începutul deceniului al patrulea, principalul efect al "Legii pentru lichidarea datoriilor agricole și urbane" din 1934 fiind reducerea portofoliului comercial și înființarea postului "portofoliu agricol și urban" care cuprinde efectele supuse legii, altă parte a acestora fiind cuprinse la "diverse" cu titlu de portofoliu contencios.

În anul 1934 au fost luate o serie de măsuri de *întărire a circulației monetare* care vizau realizarea echilibrului bugetar prin sporirea veniturilor statului și amortizarea șocului recent suferit de finanțele publice și private ca urmare a efectelor crizei mondiale, menținerea stabilității monetare, refacerea creditului public și particular, însănătoșirea situației BNR. Criza mondială părea depășită, scontându-se de asemenea pe un export excedentar. Prin relansarea activității economice, refacerea creditului intern și a stabilității monedei, prin menținerea creditului extern al țării eficacitatea respectivelor măsuri avea să fie resimțită ulterior, în perspectiva timpului dovedindu-se judicioase și echilibrate.

5.1. Emisiunea bancnotelor

Banca Națională a României comunică săptămânal situația emisiunii bancnotelor, ale cărei elemente de compunere sunt reprezentate de împrumuturi comerciale pe gaj de titluri și portofoliu comercial, respectiv de cumpărarea de aur de la producători. Excepția de la această regulă o reprezintă creditul pe care BNR l-a acordat tezaurului prin legea din 1929, sumă rămasă constantă până la lichidare. De remarcat faptul că, deși bilanțurile BNR indică "totalul emisiunii", cifra nu reprezintă volumul circulației efective a biletelor, deoarece atât tezaurul cât și Banca Națională dețin sume însemnate în numerar.

Tabel 1. Cupiurile emise de B.N.R (1929-1940)²⁹

LEI	Data	LEI	Data		LEI	Data	
100	17.01.1929	5000	31.03.1931	2 var	500	31.07.1934	III verde
20	31.01.1929	100	22.10.1931		500	30.01.1936	gri
100	31.01.1929	500	22.10.1931		500	30.04.1936	albastru
1000	31.01.1929	1000	22.10.1931		1000	25.06.1936	IV
5	19.09.1929	100	03.12.1931		1	28.10.1937	
20	19.09.1929	500	03.12.1931		2	28.10.1937	
100	19.09.1929	1000	03.12.1931		500	27.01.1938	II
1000	19.09.1929	100	13.05.1932		1	21.12.1938	
100	13.05.1930	500	13.05.1932		2	21.12.1938	
500	13.05.1930	II 500	27.10.1932		1000	21.12.1938	
100	16.10.1930	500	21.04.1933		1000	28.04.1939	
500	16.10.1930	1000	15.06.1933		500	26.05.1939	
1000	16.10.1930	500	21.09.1933		100	09.02.1940	2 var.
500	16.02.1931	500	14.12.1933		100	01.11.1940	
100	31.03.1931	500	15.03.1934	II	500	01.11.1940	
500	31.03.1931	1000	15.03.1934	III	1000	01.11.1940	

Emisiunea Băncii Naționale a României era exprimată în bilete de diferite valori, comportând modificări impuse de cauze economice și politice. În aplicarea programului de

²⁹ O. Luchian, G. Buzdugan și C. Oprescu, *Monede și bancnote românești*, București, 1977, pp. 385-387, 334, 338 (mai departe abreviat MBR.).

stabilizare încetează emisiunea valorilor de 5 și 20 lei, în 1929, respectiv 100 lei, în 1932. Emisiunea valorilor mici este reluată în 1937, ca urmare a resimțirii crizei de mărunțiș. După 1934 are loc modificarea tipurilor monetare, cu emisiunea valorii de 5000 lei și repetata schimbare a înfățișării valorii de 500 lei. Emisiunile din 1940 acoperă cheltuielile retragerii armatei și instituțiilor statului, ale refugierii populației civile din teritoriile smulse României.

Tipurile de 5000, 1000 și 500 lei au fost schimbate în mai 1941, însemnele de pe bancnote ne mai corespunzând cu nona situație politică.

Detalierea situației volumului bancnotelor emise de BNR se poate urmări în tabelul centralizator. Pentru perioada până în 1935 se remarcă cele două momente, primul exprimând efectele legii monetare, al doilea resimțirea efectelor crizei. Față de sfârșitul anului 1931, la sfârșitul anului 1932 volumul biletelor este mai redus cu peste 2 miliarde lei ca urmare a retragerii complete a biletelor de 100 lei și sporirii conturilor creditoare. Între 1935 și 1937 volumul biletelor de bancă în circulație a crescut - de la 23,2 la 29,4 miliarde lei - prin majorarea stocului de devize provenite din export³⁰. După 1938, o parte a biletelor BNR sunt emise pentru plata primelor de încurajare a producției de aur, printr-un cont special al statului care în decembrie 1942 se ridică la 1.008.782.630 lei³¹.

Volumul circulației bancnotelor sporește rapid după mijlocul anului 1939. Dacă la 30 iunie angajamentele la vedere ale BNR însumau 49,2 miliarde lei, în 21 septembrie 1940 acestea se ridică la 75,3 miliarde lei, din care bancnote în circulație 61,56 miliarde lei. Volumul angajamentelor sporește prin creșterea datoriei statului la BNR, care în septembrie 1940 se ridică la peste 32 de miliarde lei, circulația monetară fiind compusă în proporție de 50 % din avansuri ale BNR către stat. Între timp statul a beneficiat și de contravaloarea reevaluării stocului aur al Băncii Naționale, respectiv 5,4 miliarde lei³². Pe această cale inflaționistă statul a acoperit o parte din cheltuielile legate de apărarea țării, înarmare și mobilizare, în conjunctura internațională deosebit de dramatică a anului premergător declanșării celui de al doilea război mondial. Primul an de război mondial va însemna pentru România "neutră" smulgerea de către U.R.S.S., Ungaria și Bulgaria, între iunie și septembrie 1940 a o treime din teritoriul de atunci al țării, pe care locuia o treime din populație, reprezentând o treime din potențialul agricol și cam a cincea parte din potențialul industrial al țării. Volumul amintit al circulației monetare, cu scăderile rezultate din preschimbările efectuate de către ocupanți, corespunde unei activități economice cu o treime mai restrânse, în condițiile puternicei dezorganizări a întregii vieți sociale, astfel încât efectele deteriorării sistemului monetar sunt imediat resimțite asupra prețurilor.

5.2. Emisiunea de monedă divizionară

Moneda mărunță este un mijloc de schimb utilizat pentru plățile mici, fiind reglementat plafonul maxim al sumelor până la care persoanele fizice sau juridice sunt obligate să accepte semnele monetare respective; statul acceptă moneda respectivă în orice cantitate. În calitate de monedă a statului piesele metalice mărunte (billon) nu pot fi prezentate spre preschimbare la BNR. În perioada 1929-1940 expresia "monedă metalică" este strict referitoare la moneda divizionară, avându-se în vedere materialul utilizat pentru confecționare (diferite aliaje de cupru, nichel, argint), fără legătură cu "acoperirea metalică" (legată de emisiunea bancnotelor și indicând aurul).

Leul, unitatea monetară a țării, este divizat în 100 de bani. Cât timp puterea de cumpărare a unității monetare era ridicată a existat o corespondență între moneda mărunță și respectiva monedă divizionară, la care se adaugă nominalurile mici ale unității monetare, confecționate din argint. Practic, în anii interbelici, moneda metalică joacă rolul de monedă divizionară, fiind însă exprimată în unități principale, corespunzător faptului că puterea de cumpărare a leului

³⁰Gh. M. Dobrovici, *op. cit.*, p. 244.

³¹Referat din 4 decembrie 1942, Fond BNR Secretariat, Dos.31/1929-1944, p. 47, în: DIENR, vol VII, 1941-1944, pp. 167-168.

³²C. C. Kiriteșcu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui.*, vol. II, p. 485.

românesc este printre cele mai reduse din Europa. În bilanțurile BNR moneda metalică este de altfel numită monedă divizionară³³.

Până la primul război mondial, moneda mărunță cuprinde piesele de argint, aramă și nichel, emise în diferite perioade după 1868. Deși, la sfârșitul anului 1918, erau considerate ca fiind în circulație monede de argint în sumă de 77,7 milioane lei, de nichel 10,5 milioane și de aramă 1 milion³⁴, la sfârșitul anului 1919, ca urmare a deprecierei leului, moneda de argint a dispărut din circulație, iar cea de nichel și cupru nu circula decât în mică măsură. Scăderea puternică a puterii de cumpărare a leului în timpul primului război mondial și după război făcuse ca, fără a exista o prevedere legală în acest sens, piesele divizionare antebelice să dispară din circulație, rolul de monedă mărunță fiind preluat de cupiurile de mică valoare (1, 2, 5 și 20 lei) ale Băncii Naționale.

Fluctuațiile emisiunii de monedă metalică sunt legate de împrejurările economice ale epocii, de interesul statului de a obține pe această cale o resursă bugetară, ca și de schimbările de natură politică. Prin legea din 9 septembrie 1920, Ministerul Finanțelor pune în circulație piese metalice de 25 și 50 de bani din aluminiu, în sumă de 20 milioane lei, care înlocuiesc banii de hârtie de aceleași valori emiși în 1917. Confectionate în Elveția și emise în 1921, piesele respective reprezintă prima monetizare a aluminiului în România.

Legea din 20 iunie 1923 autorizează Ministerul Finanțelor să încheie cu Banca Națională o convenție pentru înlocuirea biletelor de 1, 2 și 5 lei prin monede metalice pentru o valoare totală de 600 milioane lei. În 1924 sunt puse în circulație piesele de 1 și 2 lei, confectionate în Belgia și Franța, din aliaj de nichel și cupru, înlocuind piesele echivalente emise de BNR în anii 1915-1920. Într-un câț piesa de 5 lei nu a fost emisă, în mai 1925 convenția dintre stat și BNR prevede că biletele sub valoarea de 20 lei nu pot depăși 3 % din totalul emisiunii.

Privitor la moneda metalică, legea reformei monetare din 7 februarie 1929 specifică faptul că piesele de la 1 la 20 lei vor fi emise de guvern, iar totalul acestora nu va depăși 3 miliarde lei. Ulterior această dispoziție a legii va fi în repetate rânduri modificată³⁵. Urmare a legii monetare, la 1 august 1929 este adoptată legea prin care vor fi emise piese metalice de 5 și 20 lei (în sumă de 300 respectiv 1.000 milioane), puse în circulație în 15 martie 1930. Ulterior vor fi puse în circulație, în 15 iulie 1931, piese de 10 și 20 de lei. Piesele respective, confectionate din cupru-nichel la monetării din Franța și Anglia, vor avea putere circulatorie până în 1945, însă practic dispar de pe piață în 1941. Beneficiul monetizării a fost întrebuințat de către stat pentru răscumpărarea de la Banca Națională a efectelor cu scadență îndelungată care figurau în portofoliul acesteia. Înlocuirea cupiurilor mici ale BNR (de 5 respectiv 20 lei, a căror ultimă emisie este în 19 septembrie 1929 și al căror curs legal încetează la 1 noiembrie 1930) a contribuit la lichiditatea băncii de emisiune, prin reducerea corespunzătoare a angajamentelor la vedere ale acesteia.

Prin legea din 21 decembrie 1931 guvernul este autorizat să emită monede de 1, 2, 5, 10 și 20 lei din aliaj de aluminiu sau nichel, precum și piese de 100 lei din aliaj de argint cu titlul minim de 500 ‰. Plafonul emisiunii monedelor este fixat la 3.800 milioane lei. Efectiv este emisă doar moneda de argint, pentru care se prevede un total de 1.800 milioane. Piesa de argint de 100 lei înlocuiește în circulație bancnota BNR de aceeași valoare, iar puterea sa liberatorie este limitată la 5000 de lei (emisiunea bancnotelor respective este întreruptă în 13 mai 1932, fiind reluată în 12 februarie 1940). De asemenea este stipulată încetarea cursului legal al monedelor de argint antebelice (50 bani, 1, 2 și 5 lei), dispărute din circulație din 1916, înlocuite prin bilete ale BNR, la rândul lor înlocuite prin emisiunile din 1924, respectiv cele din 1930.

³³ În aceste condiții, nu va fi discutată emiterea pieselor de aur (20, 25, 50 și 100 lei, 1922, emisiuni jubiliare ocazionate de încoronarea regelui Ferdinand la Alba Iulia; 20 și 100 lei 1939 - 1940; "galbenul mare" 1939 - 1940, emisiuni jubiliare din timpul domniei lui Carol al II-lea), fără semnificație pentru circulația efectivă. Emisiunile respective au servit completării rezervei aur a BNR, în calitate de metal prețios, cu echivalarea în lei conform definiției din 1929, ori a ulterioarelor redefiniri. Întrucât respectă caracteristicile de baterie ale emisiunilor antebelice, la piesele de aur respective nu există o corespondență între valoarea nominală și valoarea efectivă în lei curenți.

³⁴ Vezi cap. *Roumanie, Chronique des événements politiques et économiques dans le Bassin Danubien. 1918-1936*, Paris, 1938, p. 54.

³⁵ J. Josif, *La stabilisation du change roumain*, Paris, 1939, p. 147.

În 23 februarie 1935 este adoptată legea privitoare la retragerea din circulație a pieselor metalice și înlocuirea acestora prin piese noi, pentru o valoare totală de 4.820 milioane lei. Prevăzând emiterea de piese de 25 și 50 de bani din cupru, 1, 2 și 5 lei din cupru-zinc, 10, 20 lei din cupru-nichel, 50, 100 și 200 lei din argint, se are în vedere, ca și în 1931 de altfel, organizarea mai rațională a emisiunii metalice, prin asigurarea corespondenței între valoarea nominală și valoarea intrinsecă (nominalurile mici din nichel-cupru din 1924 aveau un aliaj de șase ori mai scump decât nominalurile mai mari din cupru-zinc din 1930; piesa de argint de 100 lei 1932 avea aliajul și baterea necorespunzătoare). În circulație apar falsuri care provoacă neîncrederea publicului în anumite piese metalice.

Concomitent este adoptată legea pentru înființarea Monetăriei Naționale, pentru a fi asigurată baterea în țară a monedei metalice (costul confecționării în țară era de patru ori mai mic decât în străinătate). Înființarea Monetăriei Naționale pe lângă Ministerul Finanțelor a asigurat promptitudinea adaptării emisiunii pieselor metalice la condițiile economice și politice ale momentului. De altfel, chiar cu ocazia discutării în Parlament a legilor din 1935 s-a formulat ideea că sporul emisiunii de monedă metalică (de la 3.820 la 4.820 milioane) reprezintă o modalitate extraordinară de acoperire a nevoilor bugetare. Acest aspect nu a fost contestat de către guvern care, afirmând că sporirea cantității de monedă metalică nu este inflaționistă, emisiunea respectivă reprezintă un beneficiu pentru stat, dar și o înlesnire pentru micile tranzacții, în condițiile în care exista pe piață o relativă lipsă de monedă metalică³⁶.

Planul de monetizare adoptat în 1935 a fost ulterior modificat. Piese sub valoarea de 1 leu nu au fost emise. În 1937-1938, insuficiența pe piață a monedei metalice de 1 și 2 lei va fi acoperită prin emisiuni de bilete ale BNR ale cupiurilor respective (fiind utilizate clișeele emisiunii din timpul primului război mondial). Se intenționa și emiterea unor bilete de 5 și 20 lei, în condiții identice, proiect nefinalizat. Între aprilie 1938 - septembrie 1940 vor fi puse în circulație piese de 1 leu din cupru-zinc (retrase în 1945), iar în 1941-1944 piese de 2, 5 și 20 lei din zinc. Alegerea metalelor pentru monetizarea valorilor respective este legată de scăderea puterii de cumpărare a leului, mai lentă în preajma războiului, mai rapidă în timpul acestuia.

Prin aplicarea legilor adoptate la începutul anului, în 20 decembrie 1935 este emisă piesa de 250 lei din argint, retrasă din circulație în 1938 și înlocuită în 1939 cu alt model al aceiași valori. În 1936-1937 sunt emise piesele de 50 și 100 lei din nichel, bine primite de populație (fiind retrase din circulație piesele de argint de 100 lei model 1932).

Ulterior, în anii 1941-1942 vor fi emise piese de argint de 200 și 500 de lei (piesa de 500 lei 1941 având caracter jubiliar, pentru consemnarea eliberării Basarabiei și Bucovinei de Nord).

Tabel 2. Emisiunea de monedă metalică (1921-1940)³⁷

Anul	Valoarea nominală	Metal titlu miimi	Locul monetizării	Tirajul emisiunii (bucăți)	Volumul misiunii (lei)
1921	25 bani	1000 Al	Elveția	20.000.000	5.000.000
1921	50 bani	1000 Al	Elveția	30.000.000	15.000.000
1924	1 leu	750 Cu 250 Ni	Bruxelles Paris	200.000.000	200.000.000
1924	2 lei	750 Cu 250 Ni	Bruxelles Paris	100.000.000	200.000.000
1930	5 lei	790 Cu 200 Zn 10 Ni	Paris Londra/ Birmingham	60.000.000	300.000.000

³⁶ Gh. M. Dobrovici, *op. cit.*, p. 104.

³⁷ MBk, pp. 264-270, 290-295; C. C. Kirilescu, *Sistemul...op. cit.*, vol. II, pp. 547-548.

Anul	Valoarea nominală	Metal titlu miimi	Locul monetizării	Tirajul emisiunii (bucăți)	Volumul misiunii (lei)
1930	20 lei	790 Cu 200 Zn 10 Ni	Londra Birmingham	50.000.000	1.000.000.000
1930	10 lei	790 Cu 200 Zn 10 Ni	Londra Birmingham Paris	60.000.000	600.000.000
1930	20 lei	790 Cu 200 Zn 10 Ni	Londra Birmingham Paris	33.000.000	660.000.000
1932	100 lei	500 Ag 400 Cu 50 Ni 50 Zn	Paris Londra	18.400.000	1.840.000.000
1935	250 lei	750 Ag 250 Cu	București	4.500.000	1.125.000.000
1936	100 lei	975 Ni/25 imp.	București	20.230.446	2.023.044.600
1937	50 lei	975 Ni 25 imp.	București	12.000.000	600.000.000
1938	1 leu	800 Cu 190 Zn 10 Ni	București	100.100.000 (1938-1941)	29.300.000
1938	50 lei	975 Ni 25 imp.	București	8.000.000	400.000.000
1938	100 lei	975 Ni 25 imp.	București	3.250.000	325.000.000
1939	1 leu	800 Cu 190 Zn 10 Ni	București		21.620.000
1939	250 lei	835 Ag 165 Cu	București	10.000.000	2.500.000.000
1940	1 leu	800 Cu 190 Zn 10 Ni	București		22.230.000
1940	250 lei	835 Ag 165 Cu	București	10.000.000	2.500.000.000

Monedele de nichel vor fi retrase oficial din circulație în preajma războiului, pentru recuperarea metalului de utilitate militară; pentru a preîntâmpina eventuala sustragere și reintroducere pe piață a unora dintre monedele retrase s-a dispus deteriorarea acestora³⁸.

Tabel 3. Quantumul monedei metalice 1929-1940³⁹
(milioane lei)

Anul	În circulație	În bilanțul BNR (la finele anului)
1929	375	
1930	1.312	
1931	2.653	367
1932	3.681	1.138
1933	3.653	186
1934	3.599	236
1935	3.657	166,4
1936	4.475	277,8
1937	4.748	203
1938	4.565	370,5
1939	7.146	921,2
1940	8.145	

³⁸ MBR, p. 308; C. C. Kirîțescu, *Sistemul...op. cit.*, vol. II, pp. 547-548.

³⁹ *Anuarul Statistic al României. 1939 și 1940*, București, 1940, pp. 678, 687; *Buletinul statistic al României*, 38, București, 1939, 11 - 12 (noiembrie - decembrie), p. 767.

Evoluția lunară a situației conturilor BNR indică, până în 1938, ciclicitatea prezenței monedei divizionare cu minima în martie și octombrie și maxima în ianuarie și mai. Pe parcursul anului 1939 se constată permanenta acumulare a monedei metalice, de la 366 la 921 milioane lei, prin strângerea de pe piață a monedei de nichel și a acumulării monedei de argint. Este adevărat că în 1930-1932 volumul banilor metalici crește accentuat, urmare a înlocuirii în circulație a bancnotelor de 20 și 100 lei, însă economia cunoaște o relativă penurie de monedă măruntă, volumul circulației pe locuitor, inferior celui din alte țări, nefiind adaptat necesităților pieței. Situația este accentuată prin faptul că este în permanență sustrasă pieței și conservată în activul băncii de emisiune o cantitate de monedă metalică. Argumentarea legiuitorului din 1935 nu este deci lipsită de temei, emisiunea ulterioară de monedă metalică fiind îndreptată către piesele de argint (250 lei) a căror importanță ca resursă bugetară nu trebuie neglijată, însă cu utilitate relativă pentru micile tranzacții cotidiene.

Măsurile adoptate în 1935 sunt pozitive în intenție. În acel moment părăd depășite dificultățile crizei și sperându-se într-o evoluție normală a economiei și monedei, era firească adoptarea unui plan coerent de emisiune a monedei mărunte. Această coerență nu a putut fi însă ulterior materializată, fapt exprimat prin reintroducerea biletelor de mică valoare ale BNR, mai puțin costisitoare, dar care încalcă principiul adoptat potrivit căruia emisiunea de monedă metalică măruntă revine statului iar emisiunea de biletelor aparține Băncii Naționale.

Între schimbările de natură politică, importantă pentru înfățișarea reprezentărilor de pe monedă este înlocuirea în calitatea de șef al statului a regelui Mihai (1927-1930) prin regele Carol al II-lea (1930-1940) - ceea ce a implicat modificarea efigiei pentru emisiunea 1930.

Comparativ cu structura logică și ordonată a emisiunii din majoritatea țărilor europene, situația din România putea să pară pitorească, dacă nu chiar haotică. Chiar dacă multe țări au emis monedă divizionară din metale inferioare (aluminiu, alamă, zinc), mai puțin costisitoare decât tradiționalele argint, bronz și nichel, ordinea în emisiune este păstrată, în condițiile în care puterea de cumpărare a unității monetare permite etanșeitatea între moneda principală și moneda divizionară, iar în cazul emisiunii de monede principale deosebirea între emisiunea statului și emisiunea băncii centrale.

5.3. Instrumente bancare

Alături de numerar, ca instrumente de plată la dispoziția pieței există *cecurile certificate, viramentele, compensațiile și cecurile poștale*. Vehiculate prin intermediul băncilor, evoluția acestor instrumente de plată permite evidențierea activității economice de ansamblu a țării. Utilizarea mijloacelor de plată bancare, care suplinesc biletele de bancă, este legată de necesitatea fluidizării circulației monetare, preocupare importantă a băncilor de emisiune.

Camera de compensații funcționează de la începutul anului 1920, fiind constituită de către BNR și 13 dintre cele mai importante bănci, la care ulterior aderă alie 11; începând cu anul 1927 operațiile acesteia au loc pe baza clearingului. Caracterul în mare măsură agrar a economiei românești interbelice face destul de restrânsă utilizarea *viramentelor*. Organizarea serviciului de viramente al BNR pe baze moderne are loc în 1926: titularii de conturi dispun de fondurile proprii prin utilizarea cecurilor albe (care nu necesită un aviz prealabil) și a cecurilor roșii (pentru viramente dintr-un cont în altul). Titularul contului poate cere BNR certificarea existenței provizionului: după certificare, valoarea cecului este retrasă din contul titularului și trecută în contul "cecuri certificate", onorate fără aviz la toate sediile BNR, servind ca mijloc de plată paralel cu biletul de bancă⁴⁰.

Creșterea volumului viramentelor și compensațiilor din anii 1930-1931 se explică prin utilizarea disponibilităților pentru serviciile publice constituite la BNR după stabilizarea din 1929. Începând cu anii 1935-1936 cele patru tipuri de instrumente de plată utilizate de lumea afacerilor din România au o mișcare ascensională marcantă, exprimând consolidarea și

⁴⁰ BNR. *Bulletin.*, 1929, 1, pp. 5-6.

dezvoltarea gradată a activității economice a țării⁴¹. Restrângerea semnificativă către sfârșitul deceniului a conturilor curente și depozitelor din bănci, paralel cu extinderea conturilor curente și depozitelor la BNR și C.E.C., reflectă o schimbare de sens.

Parte componentă a masei monetare, evoluția *depozitelor* este simptomatică în anii crizei și ulterior. Semnificativă este scăderea acestora, de la un volum de peste 35 de miliarde lei în 1930 ajungând la puțin peste 10 miliarde în 1934, atingând nivelul maxim de 12,7 miliarde lei în 1937, fiind apoi în scădere până către 1940. Prima parte a scăderii drastice din 1930-1934 se datorează asanării datoriilor și reflectă un proces de adaptare la condițiile crizei, creșterea ulterioară exprimă evoluția ascendentă a economiei, scăderea din ultima parte a intervalului starea de neliniște din prajma războiului.

⁴¹ J. Josif, *op. cit.*, p. 291.

Tabel 4. Mijloace de plată și credite în România. 1929-1940⁴²
(milioane lei)

Anul	Mijloace de plată puse la dispoziția pieței						Mijloace de plată bancare				Credite acordate	
	Bilete în circulație	Moneda metalică	Conturi curente și depozite la vedere la BNR	Conturi curente și depozite la vedere în bănci	Depuneri la Casa de economii și cecuri poștale	Sold CEC	Cecuri certificate în circulație	Total viramente (debit + credit)	Compensații	Cecuri poștale	Portofoliu comercial (efecte scontate la BNR)	Debitori în cont (din care debitori în conversiune)
1929	21.144	375	9.370	31.753	4.124	198,6	17.545,6	343.589	62.287,7	-	27.977	28.907
1930	19.605	1.312	5.076	35.112	4.050	245		470.592	89.878	-	28.898	28.114
1931	23.750	2.653	3.864	17.366	3.937	548		323.604	63.492	-	21.945	21.047
1932	21.594	3.681	6.366	14.469	3.825	802		199.764	8.124	-	19.436	18.083
1933	21.219	3.653	7.257	12.866	3.767	1.561		175.920	6.828	4.284	18.951	17.514
1934	22.307	3.579	7.232	10.387	3.739	2.221		168.768	9.188	31.704	6.583	13.920 (6.684)
1935	23.127	3.657	7.664	11.138	3.667	3.091	10.980	178.884	12.577	53.988	6.131	11.708 (6.684)
1936	25.663	4.475	10.299	12.803	4.084	3.767	15.756	225.348	13.392	76.296	5.793	14.604 (5.444)
1937	29.391	4.748	11.143	9.139	4.793	5.301	20.016	297.852	25.548	102.854	6.141	14.884 (6.290)
1938	34.902	4.556	13.728	6.759	5.697	5.031		446.784	29.220	124.020	6.311	16.263 (5.416)
1939	48.800	7.146	10.366	5.449	6.337						5.470	17.680 (3.898)
1940	64.349	8.145	14.990	12.600	7.368							

⁴² BNR, *Bulletin.*, nr. 1/1929-12/1940; A.S.R. 1939 și 1940; *Enciclopedia României*, vol. IV, București, 1940, pp. 1022-1023; J. Josif, *op. cit.*, p. 275; Gh. M. Dobrovici, *op. cit.*